

УДК 37.013:39(477):792.8(092)

РОЗВИТОК НАРОДОЗНАВЧИХ ІДЕЙ У МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ К. ВАСИЛЕНКА

Жиров О.А., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри хореографії

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті встановлено внесок К. Василенка в розвиток української народної хореографії. Систематизовано народознавчі ідеї мистецько-педагогічної спадщини педагога. Розглянуто виховне значення українського хореографічного фольклору в діяльності та спадщині К. Василенка і визначено основні напрямки роботи педагога над фольклорним танцем як засобом виховання молоді.

Ключові слова: мистецько-педагогічна спадщина, педагог, К. Василенко, народознавчі ідеї, танцювальний фольклор, народний танець, хореографічне мистецтво.

В статье установлен вклад К. Василенко в развитие украинской народной хореографии. Систематизированы народоведческие идеи художественно-педагогического наследия педагога. Рассмотрено воспитательное значение украинского хореографического фольклора в деятельности и наследии К. Василенко и определены основные направления работы педагога над фольклорным танцем как средством воспитания молодежи.

Ключевые слова: художественно-педагогическое наследие, педагог, К. Василенко, народоведческие идеи, танцевальный фольклор, народный танец, хореографическое искусство.

Zhyrov O.A. DEVELOPMENT OF NATIONAL IDEAS IN ART AND PEDAGOGICAL HERITAGE OF K. VASYLENKO

The article defines the contribution of K. Vasylenko into the development of Ukrainian folk choreography. The ethnographic ideas of the art pedagogical heritage are systematized. The educational value of Ukrainian choreographic folklore in the activity and heritage of K. Vasylenko is considered and the main directions of the teacher's work in folklore dance as a means of youth education are determined.

Key words: art and pedagogical heritage, teacher, K. Vasylenko, ethnographic ideas, dance folklore, folk dance, choreographic art.

Постановка проблеми. В сучасних умовах у контексті світових соціокультурних процесів важлива роль відводиться народній хореографії як одному із засобів формування гармонійно розвиненої особистості, відродження нації, зміцнення її духовної культури та збереження національної самобутності народу. Процес становлення мистецько-педагогічної освіти вимагає всебічного вивчення та глибокого осмислення надбань, що були створені видатними діячами вітчизняної хореографії впродовж довготривалого періоду. Це дає змогу виокремити прогресивні ідеї, зробити аналіз передових досягнень теорії і практики минулого з метою їх потенційного використання у практиці сучасного хореографічного навчання. Дослідження особливостей розвитку мистецько-педагогічної думки в Україні дозволяє підвищити інтелектуальний потенціал суспільства, допомагає визначити стратегічні пріоритети в організації навчально-виховного процесу. У зв'язку із цим важливого значення для педагогічної науки набуває вивчення та узагальнення творчо-педагогічних ідей провідних українських балетмейстерів та знавців хореографічного мистецтва, що ба-

зувалися на принципах народної педагогіки і знайшли своє відображення і втілення в рідній мові, фольклорі, національних звичаях, традиціях, святах, обрядах, символах і різних видах народного мистецтва, в дитячих народних іграх та іграшках, у живій практиці трудового і сімейного виховання, в народних ремеслах і промислах, у родинно-побутовій культурі нашого народу [6, с. 5]. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує мистецько-педагогічна спадщина видатного вітчизняного хореографа, педагога, мистецтвознавця й дослідника українського хореографічного фольклору Кіма Юхимовича Василенка (1925–2002).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ході наукового пошуку з'ясовано, що постать К. Василенка здавна привертала увагу науковців, фольклористів, мистецтвознавців, істориків і літературознавців. Цінними для розуміння мистецьких надбань педагога є праці І. Антипової, В. Дунаєвського, С. Козака, В. Коломійця, С. Легкої, А. Нагачевського, Ю. Станішевського, Ю. Тертичного, В. Уральської, Ю. Чурко, О. Шаповалова, А. Шевчука, В. Шкоріненка. У роботах цих авторів розглядається життєвий шлях педагога, його культурно-про-

світницька та балетмейстерська діяльність. Внесок митця у вивчення народної танцювальної лексики й становлення української хореографічної культури досліджувався в дисертаціях П. Білаша, С. Легкої, Т. Павлюк, В. Шкоріненка. Питання організаційно-методичної та навчально-тренувальної роботи митця в ансамблях «Дніпро» і «Дарничанка» висвітлювалися В. Беляєвим, В. Дунаєвським, В. Коломійцем, Ю. Станішевським, Ю. Тертичним. Досвід виховання молоді засобами хореографічного мистецтва узагальнювався В. Данилейком, В. Дунаєвським, В. Коломійцем. Проте аналіз наукової розробки проблеми в історико-культурному, педагогічному та мистецтвознавчому аспектах дозволяє констатувати, що мистецько-педагогічна спадщина К. Василенка та виокремлення в ній народознавчих ідей не було предметом спеціальних наукових досліджень.

Постановка завдання. Мета статті – на основі систематизації в мистецько-педагогічній спадщині К. Василенка народознавчих ідей та узагальнення його творчої діяльності виявити внесок педагога-митця в розвиток української народної хореографії

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження питання використання народознавчих ідей у творчій спадщині видатних українських хореографів ХХ ст. дозволило нам установити, що в їхній діяльності провідною стає ідея збереження та збагачення фольклорного танцювального матеріалу. З огляду на це доречно виділити провідні педагогічні народознавчі принципи, які репрезентують сукупність основних вихідних положень та ідей, що визначають основне спрямування, зміст і організацію виховних дій. До них належать: гуманізм, природовідповідність, зв'язок виховання із життям, виховання працею, врахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців, систематичність і послідовність виховання, єдність вимог і поваги до особистості, поєднання педагогічного керівництва з розвитком самостійності та ініціативи виховання» [6, с. 47].

Здійснена провідними вітчизняними митцями дослідницька робота в галузі народної хореографії мала неабияке значення і як етнографічна діяльність, і як спроби історико-педагогічного осмислення традицій національної культури і мистецтва. Навіть побіжний огляд педагогічної спадщини провідних українських хореографів переконує у вагомості їхнього внеску в справу збереження й відродження національної культури. Праця багатьох поколінь збирачів і дослідників традиційної культури

українського народу дозволила розширити знання про наш народ, різноплановість його культури, збагнути, як у різні складні періоди існування вдалося зберегти свою самобутність, ментальність і духовність. Педагогічні погляди хореографів відповідали думкам і настроям свого часу, були втіленням ідеї збереження національно-культурних традицій шляхом звернення до джерел народної творчості як потужного засобу виховання. Педагогічне покликання ці діячі вбачали у прилученні молоді до української культурної традиції засобами танцювального мистецтва. Отже, як зазначає А. Бойко, важливим завданням є «створення оптимальних умов для оволодіння народними традиціями, в наданні цьому процесові цілеспрямованого характеру, що забезпечить формування високоморальних якостей людини-громадянина» [4, с. 323].

Але найбільш повно народознавчі ідеї знайшли своє відображення у творчій спадщині видатного українського балетмейстера, педагога, дослідника хореографічного фольклору, заслуженого діяча мистецтв України, доктора мистецтвознавства, професора, засновника та першого завідувача кафедри хореографії Київського державного інституту культури (нині Київський національний університет культури і мистецтв) Кіма Василенка. Історико-ретроспективний аналіз життєдіяльності К. Василенка дає підстави стверджувати, що його багаторічна робота як педагога і митця була спрямована на відродження й розвиток українського народно-сценічного танцю. Цьому сприяла як надзвичайна обізнаність із досвідом, методами та засобами художньо-естетичного виховання, з культурою, звичаями і традиціями українського етносу, так і його науковий підхід до застосування у своїй практичній діяльності ідей видатних педагогів і відомих діячів мистецтва і культури. Досконало вивчивши теоретичний і практичний досвід видатних українських хореографів, К. Василенко став гідним продовжувачем їхніх ідей у галузі народної хореографії.

Основою мистецько-педагогічної діяльності К. Василенка стала національна ідея. Педагог був переконаний, що вона є одним із важливих чинників соціально-політичного й духовно-морального становлення України як самостійної суверенної держави, адже проявляється у відтворенні основних рис національної самобутності в різних сферах суспільного життя українського народу і передбачає виховання молоді на культурно-історичному досвіді українського народу, його національно-культурних традицій, звичаях, обрядах.

Українська національна ідея найповніше втілення отримала в народній творчості, складовою частиною якої є танець. К. Василенко поділяв думку хореографів, які вважали, що отримання відомостей про культуру різних народів засобами хореографічного мистецтва є такою ж необхідною умовою становлення свідомого громадянина, як і вивчення літератури, мови, музики, адже кожен народ має свої, суто національні танці, в яких відображається його душа, історія, національний характер, традиції, етнічна самобутність, вироблені впродовж багатьох століть.

В умовах підвищеного інтересу до проблеми формування гармонійно розвиненої особистості актуальною є ідея К. Василенка щодо використання мистецтва, зокрема танцювального, як важливого чинника виховання підростаючого покоління. У процесі танцювальної творчості дитина пізнає красу навколишнього світу, привчається до добра, честі, працьовитості. Завдяки танцям забезпечується культуровідповідність і народність виховання.

В останні роки в Україні спостерігається збільшення танцювальних колективів, найважливішим завданням яких стає не механічне виконання танцювальних рухів і композицій, а створення умов для творчого росту особистості, розвитку її потенційних можливостей. На перший план виходить формування особистісних якостей виконавців, забезпечення змістовного проведення вільного часу, максимального використання потужного виховного потенціалу хореографії. Така тенденція сприяє перетворенню танцювального мистецтва в могутній фактор формування гармонійно розвиненої особистості, що є основною метою виховання і відповідає змісту сучасної освіти.

XX ст. – період становлення й активного розвитку українського танцювального фольклору та лексики танцю. Зібраний фольклористами, науковцями, мистецтвознавцями матеріал став цінним надбанням народу в справі збереження досвіду попередніх поколінь. Українські танцювальні рухи, які є основою народних танців, поряд з піснями, казками, іншими зразками усної народної творчості, звичаями, обрядами є складовою частиною культурної спадщини народу, а отже, їх вивчення, на думку К. Василенка, належить до пріоритетних завдань дослідників народного мистецтва. Поставлені ним численні танці, сюїти, композиції в різних жанрах української народно-сценічної хореографії (всього більше 220 постановок), систематизовані та класифіковані національні танцювальні рухи (1067 рухів), зафіксовані в друкованих роботах

педагога, кінонарисах, художніх та науково-документальних фільмах: «Пісні над Дніпром» (1956 р.), «Сива Україна» (1957 р.), «Дзержинці» (1958 р.), «Співає Україна» (1958 р.), «Висота» (1958 р.), «Український фестиваль» (1958 р.), «Про це сперечаються у світі» (1960 р.), «Час раптових пригод» (1960 р.), «Ми з України» (1960 р.), «Штепсель женить Тарапуньку» (1960 р.), «Студентська весна» (1960 р.), «Година несподіваних подорожей» (1960 р.), «На крилах пісні» (1961 р.), «Дарничанська райдуга» (1965 р.), «Шовкові струни» (1967 р.), «Дарничанські шовки» (1968 р.), «Дарничанка танцює» (1969 р.), «Ми з України» (1980 р.).

Усвідомлення вагомості хореографічного мистецтва у справі виховання змусило К. Василенка звернутися до української етнопедагогіки. З давніх часів у народній педагогіці засобом передачі знань був фольклор. Саме тому особливого значення у своїй діяльності педагог надавав ознайомленню учнів з українським танцювальним фольклором, який у спадщині К. Василенка виступає і як важлива форма збереження й передачі накопиченого соціального досвіду, духовної культури народу, і як ефективний засіб виховання. К. Василенко був переконаний, що активне творче використання елементів танцювального фольклору на всіх етапах навчально-виховного процесу сприятиме засвоєнню історичного та духовного досвіду народу, залученню молоді до національної культури. Як дослідник вітчизняного народно-сценічного танцю він вважав, що хореографія може набути і зберегти своє обличчя лише за умови фундаментальної опори на танцювальний фольклор, а основною формою роботи з ним у самодіяльних колективах має стати трансформація. Можна сказати, що вона – основна закономірність його розвитку, найважливіший механізм спадковості традицій. Дослідження фольклорного танцю дало К. Василенку можливість визначити основні напрями роботи над ним: збереження, уточнення лексичної основи; збагачення лексики на ґрунті традиційної; збереження та збагачення композиційного зерна; розширення музичної палітри; аранжування та створення нового варіанта музичного супроводу на основі традиційної мелодії; підвищення ролі акторської майстерності; розширення образно-тематичних кордонів; стилізація танцю [2, с. 125]. Працюючи в Київському державному інституті культури, К. Василенко активно впроваджує етнографічний матеріал у практику діяльності кафедри хореографії.

Значне місце у творчій спадщині К. Василенка займає проблема збереження і зба-

гачення національно-культурних традицій. Як зазначає А. Бойко, «у кожного народу історично склалася власна система національно-культурних традицій, що ґрунтується на міцних підвалинах менталітету нації, надбаннях минулих епох і сучасності, яка забезпечує підростаючому поколінню найбільш сприятливий шлях пізнання: від національного – до загальнолюдського, планетарного» [1, с. 235]. К. Василенко ретельно вивчав українські традиції, організовуючи фольклорні експедиції в так звану українську глибинку, збираючи найхарактерніші зразки народної творчості. Він дбайливо записував, обробляв і відтворював фольклорні танці, звичаї, обряди, тим самим передаючи народний досвід, відроджуючи історичну пам'ять, національну культуру. Глибоке дослідження історичного минулого народу й досвіду попередників дозволило педагогу визначити народні обряди, традиції та свята як художні форми національної культури, що містять у собі величезний виховний потенціал і мають педагогічну цінність, оскільки здатні впливати як на свідомість, так і на підсвідомість, на емоції людини. Багаторічна робота з колективами художньої самодіяльності дала К. Василенку можливість установити, що цей вплив значно посилюється завдяки театралізації народних обрядів і свят, оскільки театралізація передбачає ускладнення лексичних засобів та композиції, введення елементів класичної хореографії, пластичної поліфонії, наявність сюжетного розвитку, драматичного конфлікту, сценічної дії. За таких умов український народний танець стає колоритною окрасою, дієвим засобом розкриття ідейно-образного змісту твору. К. Василенко підкреслював, що застосування принципу театралізації може бути ефективним засобом формування національної самосвідомості молоді, оскільки театралізація сприяє більш швидкому засвоєнню звичаїв і традицій народу, усвідомленню себе як носія національних цінностей, як суб'єкта соціальної дійсності. Ідея формування національної самосвідомості засобами танцювального мистецтва у спадщині К. Василенка спирається й на саму сутність народного танцю, оскільки кожна танцювальна новела чи окремий танець має виразне національне забарвлення. Як дослідник українського танцювального мистецтва К. Василенко розумів, що у справжньому народному танці відбивається етика, мораль, норми поведінки, зміни в соціальному устрої, відображається історичне минуле народу, багатство його духовної культури, національної ментальності. Через танець людина здатна відчувати й усвідомлювати

гордість за приналежність до своєї нації, історії та культури. Тому важливим завданням хореографів є бережливе ставлення до фольклорного етнографічного матеріалу, до специфічних регіональних особливостей народу, подальший розвиток народно-танцювального мистецтва з опорою на національно-культурні традиції.

Вивчивши відповідну літературу, познайомившись із дослідженнями педагогів, істориків, етнографів, фольклористів, К. Василенко звернувся до взірця родинно-побутової обрядовості – народного весілля. Результатом кропіткої експедиційної роботи стала постановка номера «Український весільний танець», а пізніше – і теоретичний опис обрядового дійства, записаного в селі Аули Криничанського району Дніпропетровської області. Надзвичайно цінним у цій праці є те, що автор за допомогою хореографічних засобів розкриває зміст старовинного обряду, залишаючи незмінною його народну суть. Педагог ретельно описує танцювальною мовою складники цього обряду: сватання, приїзд молодого, вихід нареченої, танець наречених, дівочий танець, танець бояр, батька й матері, великий весільний танок тощо. Характерною особливістю праці є широке представлення різноманітного музичного матеріалу весільних танцювальних пісень, запис сюжетного та композиційного плану обряду й танцю, детальний опис костюмів та бутафорії, що значно посилює її виховну роль [3, с. 205].

Отже, науково-етнографічна діяльність К. Василенка була зумовлена, по-перше, необхідністю використання елементів української народної творчості в процесі виховання підростаючого покоління, по-друге, необхідністю збереження національно-культурної спадщини народу, по-третє, недосконалістю і нерозробленістю системи хореографічної освіти в Україні.

Реалізуючи ідею формування національної культури молоді, мистецькі колективи під керівництвом К. Василенка проводили широку культурно-освітню роботу. Активна концертно-просвітницька діяльність учнів педагога як в Україні, так і за її межами зумовила постійне використання фольклорно-етнографічного матеріалу, зібраного й опрацьованого ним, сприяла популяризації цього унікального виду мистецтва серед населення. У ході дослідження встановлено, що основою репертуару, який К. Василенко використовував у своїй діяльності в освітніх закладах та під час роботи з самодіяльними та професійними молодіжними колективами, завжди виступав народний танець. Поряд з виконанням

автентичних народних танців ішло активне впровадження академічного танцю, який поєднував елементи народного та класичного танців. Заслуговує на увагу і той факт, що педагог не обмежувався просвітницькою діяльністю в межах власного колективу. Він притримувався думки, що танець може і має стати могутнім засобом освіти й виховання. З цією метою необхідно розширити межі його використання: організувати концерти, програма яких знайомила б глядачів з українським народним танцем, його історією та традиціями; створювати танцювальні гуртки, студії, ансамблі, учасники яких вивчали б основи хореографічної грамоти, знайомились із хореографічною культурою, вчилися виконувати танці різних жанрів; забезпечувати підготовку хореографічно освічених керівників-балетмейстерів.

Важливе місце в мистецько-педагогічній спадщині педагога належить ідеї відродження й розвитку української народної хореографії як культурно-освітнього феномена. Реалізація цієї ідеї спонукала К. Василенка до розробки на основі передового досвіду та практичного впровадження дидактичних основ роботи із самодіяльним хореографічним колективом та вивчення танцювальної лексики. Глибоке й різнобічне дослідження українського танцювального фольклору і хореографічної лексики, зокрема, дозволило педагогу створити науково-теоретичну базу для подальшого розвитку національної хореографії, основні положення якої відображені в доповідях, циклах лекцій, що поєднувались із практичними показами, отримали апробацію на українських та міжнародних симпозіумах, семінарах, науково-творчих конференціях з української народної хореографії, а також у ґрунтовних працях «Лексика українського народно-сценічного танцю» й «Український танець». Зібраний, оброблений і систематизований матеріал він активно використовував під час роботи на посаді завідувача кафедри хореографії в Київському державному інституті культури як балетмейстер заслужених самодіяльних ансамблів танцю України «Дніпро» і «Дарничанка», Національного заслуженого академічного ансамблю танцю України імені П. Вірського, а також під час проведення семінарів з української хореографії для співвітчизників з діаспори за кордоном Товариством «Україна», під час роботи зі студіями в Інституті підвищення кваліфікації Міністерства культури України, під час організації та проведення різноманітних заходів, зокрема святкування 1500-річчя м. Києва [3, с. 203].

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити висновки, що педагогічні погляди К. Василенка були співзвучні з ідеями і переконаннями В. Верховинця, В. Авраменка, П. Вірського, А. Гуменюка, Н. Уварової тощо. Результати дослідження засвідчують наявність низки народознавчих педагогічних ідей, які, зародившись у досвіді діяльності відомих українських хореографів, набули подальшого розвитку в спадщині К. Василенка: а) актуалізація української народної хореографії; б) збереження і збагачення національно-культурних традицій; в) піднесення значення фольклору як основи народного танцю; г) формування національної культури, виховання національної самосвідомості молоді засобами танцювального мистецтва; д) систематизація, збагачення та розширення народно-сценічного танцювальної лексики; е) популяризація українського національного мистецтва. Діяльність видатних українських хореографів і дослідників танцювального мистецтва надихнула педагога піти шляхом дослідження скарбів української культури, стимулювала його до нових звершень у галузі танцювального мистецтва, стала важливим фактором його професійного зростання.

На підставі узагальнення творчого доробку К. Василенка з'ясовано, що його педагогічна діяльність базується не лише на знаннях про традиції, обряди, танцювальний фольклор, хореографічне мистецтво взагалі, а й на приййомах, принципах, ідеях, методиці української народної педагогіки. Досконало вивчивши досвід своїх попередників та сучасників, він почерпнув звідти найбільш корисне й намагався застосувати це у своїй діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко А.М. Виховання людини: нове і вічне. Полтава: Техсервіс, 2006. 568 с.
2. Василенко К.Ю. Український танець: підруч. для ін-тів культури і мистецтв. К.: ІПК ПК, 1997. 282 с.
3. Жиров О.А. Український хореографічний фольклор як засіб виховання у спадщині К.Ю. Василенка. Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Серія «Педагогічні науки». Полтава. 2005. Випуск 7 (46). С. 201–207.
4. Педагогіка: Інтегрований курс теорії та історії: навч.-метод. посіб. для закл. вищ. пед. освіти III-IV рівнів акредитації: у 2 ч. / під ред. А.М. Бойко. К.: ВІПОЛ, 2004. Ч. 2. 498 с.
5. Станішевський Ю.О. Танцювальне мистецтво Радянської України. К.: Знання, 1967. 48 с.
6. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. К.: ІЗМН, 1997. 232 с.